

Penningar blå.

I.

I Västgöotalagens biskopslängd säges om biskop Ödgrim, vilken levde vid 1100-talets mitt, att han vid Skara domkyrkas invigning bestämt att till denna skulle utgå 5 »penningar blå» av varje bonde. Ordagrant lyder texten: Oc han wighdi hanæ til fæm pænningæ bla af hwarium bondæ, fore þy at þa gek er pænningær i alt Götland. Ællær skuldi gialdæ syu skiæppur hafraæ ællær þrer bygs. Och i biskopslängdens relativt långa eftermäle om biskop Ödgrims efterträdare Bengt heter det på liknande sätt: Eigh tok han meræ æn fæm pænninghae bla aff hwarium bondeæ ællær skyæppur haffraæ ællær þrer byg.¹

II.

Källstället har diskuterats framför allt med avseende på uttrycket »blå penningar».

J. P. Nordström jämställer, såsom även tidigare gjorts, ifrågavarande »penningar blå» med den i samma mening omnämnda penningsorten »erpenningar». De senare anser han närmast motsvara kopparpenningar (*er av eyr, ær*). Han erinrar emellertid också om en av sina föregångares, Johan Henrik Schröders, tolkning av uttrycket »penningæ bla» såsom ett bleckmynt, d. v. s. brakteater. »I alla händelser», skriver han, »är dock visst, att dessa *bla* penningar, *er*-penningar, varit starkt kopparblandade och innehållit mera koppar än silver». Och han ställer upp som deras motsats uttrycket »pæninga hvita», silverpenningar, ifråga om vilka förhållandet var omvänt. Han diskuterar även om dylika »blå penningar» slagits i Sverige eller om de kommit in i landet från Danmark. De exemplar, som finns i det svenska myntkabinettet äro, framhåller han, inte brakteater. De ha en i svart gående färg — varför de ibland i handlingar kallas *svarta guta* — och för-

¹ Texten citeras här efter Ivar Lindquists redaktion i hans arbete om Västgöotalagens litterära bilagor, s. 46 f.

modas vara av danskt ursprung samt slagna under borgarkrigens period (1249—1340).¹

A. M. Strinnholm ansluter sig till Nordströms åsikt och finner det säkrast att antaga, att, om de diskuterade myntslagen inte rentav varit kopparpenningar, de åtminstone varit starkt kopparblandade, så att de innehållit mer koppar än silver. »Beträffande de här nämnda *blå penningar* och *erpenningar*, antingen de varit kopparpenningar eller ett slags bleckmynt (brakteater), forde näppeligen numer med någon visshet kunna avgöras», är hans slutsats.²

Även Hans Hildebrand likställer de båda myntslagen men påpekar samtidigt det otroliga i, att kopparpengar vid 1100-talets mitt skulle cirkulerat i Västergötland. Det kan för den fortsatta framställningens skull vara lämpligt att citera honom in extenso: »För mitten av 1100-talet och den närmast följande tiden», skriver han, »hava vi en ganska egendomlig uppgift rörande myntväsendet. I den biskopslängd, som beledsagar den äldre redaktionen av Västgötalagen, heter det om biskop Ödgrim, att han vigde Mariakyrkan i Skara till 'fem penningar blå av var bonde, förty att då gingo erpenningar i allt Götalandet'. För efterträdaren, den gode biskop Bengt, omtalas även 'fem penningar blå'. Med erpenningar kan intet annat förstås än kopparpenningar eller starkt kopparhaltiga silvermynt. I samma riktning syftar uttrycket blå penningar, ty blå betyder här svart eller mörk. Biskop Ödgrim övervar vigningen av Lunds katedral år 1145, biskop Bengts efterträdare Järpulf innehade biskopsstolen år 1191; alltså skulle vid mitten av 1100-talet kopparpenningar hava funnits i Västergötland. Voro de inhemske eller utifrån komne? De äro icke svenske, norske eller danske, ty i de nordiska landen användes den tiden mynt av oklanderligt silver, kopparmynt förekommo den tiden svårligen i något annat land i norr om Alperna. Jag föreställer mig, att de anförda uppgifterna kunna på följande sätt förklaras. Ifrågavarande biskopslängd, liksom de med henne förenade konunga- och lagmannalängderna, gå ej längre fram än in i början af 1200-talet och böra således ursprungligen vara vid den tiden skrivna. Men den äldsta bevarade handskriften av dessa längder tillhör början av 1300-talet, och under det århundrade, som ligger emellan originaltexten och handskriften, förekommo i Danmark

¹ J. J. Nordström: Bidrag till penningeväsendets historia i Sverige intill konung Gustaf I:s tid (Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitetsakademins handlingar, del XIV), s. 196 f.

² A. M. Strinnholm: Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider, IV, s. 14.

mynt, som i det närmaste helt voro av koppar och även kallades kopparpenningar. De danska mynten hade stor benägenhet att översvämma Västergötland. Uppgifterna om de blå penningarna i Västergötland torde således härstamma från avskrivaren på 1300-talet.»¹ Alltså: Hildebrand är övertygad om, att de blå penningarna voro kopparpenningar, men han förlägger deras existens, inte till mitten av 1100-talet, utan till 1300-talet.

Hildebrands auktoritativa utläggning har inte blivit alldeles utan gensaga. Nat. Beckman har sålunda underkastat vissa av hans argument kritik. Författandet av biskopslängden flyttar han från början av 1200-talet till 1240-talet. »Hildebrands oriktiga kronologi», säger han, »har förlätt honom till ett misstag på ett område, där han är en ovanligt framstående auktoritet. Biskopslängden talar på ett ställe om 'penningar blå', mörka pengar, som sattes lika med 'erpenningar', kopparpenningar. Hildebrand anser sig därav kunna sluta, att interpolationer gjorts vid avskrivningen. Men detta, som kunde sägas, om originalet vore 'från början av 1200-talet', gäller icke alls nu. Det ställe, där kopparpenningarna omtalas, gäller mitten av 1100-talet. Men Sverige ägde ett århundrade före Knut Eriksson icke eget mynt. Att landet då använde grannlandets mynt, är ju givet nog, eftersom en skatt till Skara kyrka bestämdes i penningar. Och detta har författaren vetat. På 1240-talet var det danska myntet ('Borgarkrigsmynten', 'moneta cuprea') grundligt förstört genom uppblandning med koppar. 1231 hade tvist uppkommit, om det kunde godtagas vid uppbärandet av Peterspenningen. Nu var det, som vi påpekat, en lagkunnig lekman, som skrev biskopslängden. Han tror (det är hans enda misstag), att danskt mynt även på 1100-talet var det samma som dåligt mynt. Och så passar han på att plädera för sin lekmannaståndpunkt: eftersom skatten är bestämd i dåligt danskt mynt, så bör det kunna gå för sig att betala den i sådant.»²

¹ Hans Hildebrand: Sveriges medeltid I, s. 897 f. jmf. Sveriges mynt under medeltiden, s. 130 f. Se även Hans Hildebrand: S:t Sigfrid och hans mission: Hist. Tidskrift 1891, s. 73. Hildebrand daterar där handskriften till slutet av 1200-talet och yttrar vidare: »Skrivaren synes icke hava kunnat läsa sitt original . . . Han synes ej heller hava avhållit sig från att göra tillägg till originalets uppgifter, ty i början av 1200-talet böra »erpenningar» eller »blåpenningar» hava varit okända i Västergötland.»

² N. Beckman: Hvem har döpt Olof Skötkonung?; Kyrkohist. årsskrift 1910, s. 215. Jämför även dens.: Studier till Västgötalagens historia; Arkiv för nordisk filologi, band 28, s. 141. Där daterar han biskopslängdens tillkomst till den period, då borgarkrigsmyntet börjat oroa den svenska rörelsen. Han vill, bl. a. på grund av att biskopslängdens författare anses ha vindicerat det dåliga danska myntets gångbarhet vid betalning av skatt till kyrkan, fastslå,

Beckman menar m. a. o., att raderna om »penningar blå» inte är en interpolation av avskrivaren vid 1300-talets början utan en formulering, som gjordes redan av den ursprunglige författaren vid mitten av 1200-talet och att det är 1240-talets penningförhållanden som influerat framställningen. Att det skulle kunna vara en realitet från 1150-talet, som återspeglas i notisen, tänker han sig lika litet som Hildebrand. »Blå penningar» är alltså ett undermåligt, starkt kopparblandat mynt.

Den ovan refererade diskussionen lämnar, som synes, inte något egentligt bidrag till problemets lösning. Den metod, som man har använt, har bestått i allmänna överbåganden, vilka varit — mer eller mindre — baserade på språkliga grunder. Ett dylikt tillvägagångssätt är sällan ändamålsenligt, när det gäller problem av sådan karaktär som i föreliggande fall. Att ingå på någon kritik av de i det föregående nämnda författarna är därför skäligen meningslöst. Påpekas må dock en egendomlighet i de gjorda språkliga tolkningarna. Uttrycket »Oc han wighdi hanæ til fæm pæningæ bla af hwarium bondæ, fore þy at þa gek er pæningær i alt Götland» har forskningen genomgående tolkat så, att biskopen bestämde att 5 penningar »blå» skall utgå, eftersom då kurserade erpenningar, d. v. s. kopparpenningar, överallt i Götaland, och fattat satsen »fore þy» som en förklaring av vad »blå» penningar är. Man kan emellertid ha lov att fråga sig, varför skribenten — antingen man nu åsyftar författaren eller avskrivaren — skulle förklara en samtida företeelse, som borde varit välbekant (ifall sagda företeelse verkligen existerade samtidigt). Och som synnerligen märkligt må noteras, att ingen observerat, att en helt annan tolkning är möjlig, nämligen att satsen »fore þy» avser att förklara varför uttaxeringen skedde i »penningar blå»: därför att dåligt mynt, erpenningar, cirkulerade runtom i Götaland. »Penningar blå» skulle följaktligen då vara ett värdefullt mynt och stå i motsats till erpenningarna, kopparpenningarna.

att förf. ej varit klerk. Ivar Lindquist har i Västgötalagens litterära bilagor, s. 52, kritiserat denna uppfattning. »Beckman tillmätte», säger han, »ett ringa bevisvärde den omständigheten, att »svarta», d. v. s. starkt kopparhaltiga silverpengar omtalas som tillåtet betalningsmedel vid erläggandet av skatten till domkyrkan i Skara under en viss tid i det förflutna. Med hjälp av äldre numismatikens arbeten ville han visa, att därmed avsåges danska pengar, som skulle ha kurserat i Västergötland. I och med hävdandet av rätten att betala till kyrkan med undermåligt mynt skulle berättaren förråda sig som besutten bonde. Jag har emellertid Sture Bolins bemyndigande att förklara, att Beckmans argumentering inte kan anses som numismatiskt tillfredsställande. Medeltidens penningväsen utvecklades, enligt Bolin, helt olika.» Något ytterligare anföres inte rörande penningväsendet.

III.

Man når inte, som vi framhållit, någon säker lösning av spørsmålet genom en rent språklig analys. Genom att tillämpa en annan metod är det möjligt att i detta fall exakt bestämma värdet av de blå penningarna och deras förhållande till erpenningarna. Beviset kan hämtas direkt ur källan själv. Omedelbart efter uppgiften om uttaxeringen av de 5 »penningar blå» heter det: Ællær skuldi gialdæ syu skiæppur hafræ ællær þrer bygs». Såreget nog har forskningen inte ägnat denna notis någon större uppmärksamhet.¹

Vi finna alltså enligt det citerade källstället, att bonden skulle betala 5 »penningar blå» eller 7 skäppor havre eller 3 skäppor korn. Detta ger oss omedelbart möjlighet att uppställa några enkla matematiska likheter. Vi få då följande:

- 1 penning »blå» = $\frac{3}{5}$ skäppor korn
- 1 penning »blå» = $\frac{7}{5}$ skäppor havre
- 1 skäppa korn = $\frac{5}{3}$ penningar »blå»
- 1 skäppa havre = $\frac{5}{7}$ penningar »blå»

Redan en hastig blick på ovan gjorda uppställning bestyrker på ett övertygande sätt vår tolkning av »penning blå» som ett värdefullt mynt. Hur värdefullt kan man delvis förstå därav, att 1 skäppa korn i Danmark omkring år 1200 värderades till 5 penningar silver (efter taxan 1 mark korn = 5 mark silver),² medan 1 skäppa korn i Västergötland alltså var värd 1 $\frac{2}{3}$ penningar »blå». Men låt oss gå vidare.

Vi multiplicera båda leden i den första av de ovan uppställda likheterna med 240, vilket ju är antalet penningar på marken och denarer på libran eller pundet. Att det här icke kan vara fråga om någon mark (eller libra) på vare sig 288 eller 192 penningar, framgår av att dessa tal icke äro delbara med 5, vilket erfordras för likheten 3 skäppor korn = 5 penningar blå. Vi få alltså

$$240 \text{ penningar »blå»} = 144 \text{ skäppor korn}$$

eller

$$480 \text{ penningar »blå»} = 288 \text{ skäppor korn.}$$

Den senare likheten kunna vi också uttrycka så, att 2 »mark blå» är = 1 mark korn. Som redan antytts var i Danmark om-

¹ Den ende, som har tangerat problemet, är Beckman i »Ur vår äldsta bok», s. 55.

² Sture Bolin: Hallandslistan i kung Valdemars jordebok; Scandia, band II, s. 192 f. och Kjell Runquist: Rymdmått, vikter och kronovärderingsvärden i kung Valdemars jordebok, s. 30 f.

kring år 1200 värderingen av 1 mark korn = 5 mark silver. Saken kan förklaras på olika sätt. Antingen har kornskäppan i Västergötland varit mindre än de vanligaste motsvarande måtten i Valdemarernas Danmark eller också var »mark blå» väsentligt större än mark silver. Vilken eventualitet, som är den riktiga — möjligen kunna f. ö. båda föreligga samtidigt — kan inte avgöras utan vidare. Härvidlag får man pröva sig fram på experimentell väg.

Kjell Runquist har underkastat mått, vikt och värderingar i kung Valdemars jordebok en ingående systematisk behandling. Han har för de olika danska kornmarkerna deducerat följande kronovärderingsvärden:¹

- a) 1 mark korn = 240 själlandsskäppor (å 1/6 d. t.) = 5 mks valdemarsvikt.
- b) 1 mark korn = 288 settingskäppor (å 2/15 d. t.) = 5 mks roskildevikt.
- c) 1 mark korn = 288 tolvmansskäppor (å 1/12 d. t.) = 2 1/2 mks jyllandsvikt eller 3 mks valdemarsvikt.

Det kan visserligen synas vådligt att överföra en likhet från ett område till ett annat, låt vara angränsande, men experimentets resultat får rättfärdiga detsamma. Vi tillåta oss därför att närmare undersöka, vad Runquists deduktioner b) och c) kunna säga i vårt fall — deduktionen a) lämna vi därhän, då en kornmark om 240 skäppor inte är förenlig med de ur vår egen källa förut uppställda likheterna.

Vi ha sålunda nu att välja på de båda likheterna:

1 mark korn = 288 settingskäppor = 2 »mark blå» = 5 mark silver roskildevikt.

1 mark korn = 288 tolvmansskäppor = 2 »mark blå» = 3 mark silver valdemarsvikt (eller 2 1/2 mark silver jyllandsvikt).

Den första likheten ger oss 1 »mark blå» = 2 1/2 mark silver roskildevikt. Ifrågavarande vikt utgjorde 210,47 gram. Alltså skulle 1 »mark blå» vara = 526,115 gram. Detta värde representerar inte någon känd enhet, och vi lämna det åsido.

Den andra likheten ger oss 1 »mark blå» = 1 1/2 mark silver valdemarsvikt. Men hur stor är valdemarsvikten? Den är 219,23 gram. Alltså: $1 \frac{1}{2} \times 219,23 = 328,85$ gram. Men detta

¹ Runquist, a. a., s. 33. Här har 1 mark skyldkorn utlämnats.

är den romerska librans vikt.¹ »Mark blå» är m. a. o. ingen mark utan en libra eller ett pund om 240 denarer.

Det finns ännu en sak, som vi böra undersöka, nämligen förhållandet mellan havremarken och »penningar blå». Likheten 1 penning »blå» = $7/5$ skäppa havre ger oss efter multiplicering med 240:

240 penningar »blå» = 336 skäppor havre
eller

480 penningar »blå» = 672 skäppor havre.

Detta resultat går ej att sätta i relation till någon av de kända havremarkerna (se nedan). Än vidare få vi, om vi utgå ifrån det ovan beräknade värdet på »pund blå», att 1 mark silver jyllandsvikt skulle motsvaras av 268,8 skäppor havre, och 1 mark silver valdemarsvikt av 224 skäppor, ett ganska otroligt förhållande. Beräkningar av olika slag — som ej behöva refereras — ha härvidlag inte givit mer än en lösning: att en felskrivning föreligger. Det står utom tvivel att så är fallet. I biskopslängdens relativt långa eftermäle om biskop Ödgrims efterträdare Bengt heter det nämligen bl. a.: »Eigh tok han meræ æn fæm pænninghæ bla aff hwarium bondæ ællær fæm skyæppur haffræ ællær þrer byg». Här jämföras alltså inte 7 utan 5 skäppor havre med 3 skäppor korn eller 5 penningar »blå».² Detta ger god mening. Vi få nämligen genast likheten:

240 penningar »blå» = 240 skäppor havre
eller

480 penningar »blå» = 480 skäppor havre.

En havremark om 480 skäppor är känd, likaså en mark om 240 skäppor. Den förra är, liksom kornmarken, härovan värderad till 2 pund »blå». Enligt vår tidigare beräkning var 1 pund »blå» = 328,85 gram. 480 skäppor havre skulle följaktligen vara värda 657,70 gram silver eller 3 mark silver valdemarsvikt (2 1/2 mark silver jyllandsvikt). Detta är emellertid ett väsentligt annorlunda värde än vad som beräknats för någon av de danska havremarkerna från Valdemarernas tid — en havremark på 240 skäppor ger inte bättre resultat. Slutsatsen härav måste bli, att havreskäppan står i ett annat storleksförhållande till kornskäppan än i Danmark. Och detta utsåges även av källan, som ju räknar 3 skäppor korn = 5 skäppor havre. Beträffande Danmark kan, på grundval av

¹ Här följes viktangivelserna hos Runquist, a. a., s. 98 f.

² Beckman är den ende som förut velat finna en felskrivning, men hans bevisning härför är inte tillfyllest och delvis felaktig. Se Beckman: Ur vår äldsta bok, s. 55—56.

Runquists deduktioner,¹ följande för oss aktuella jämförelser uppställas:

1 mark havre = 288 settingskäppor = 2 mark silver, jyll. vikt = 230,4 tolvmansskäppor korn,
 1 mark havre = 240 settingskäppor havre = 2 mark silver vald.-vikt = 192 tolvmansskäppor korn,
 1 mark havre = 480 tolvmyningsskäppor havre = 2 mark silver vald. vikt = 192 tolvmansskäppor korn.*

* Jag bortser från jämförelse mellan själlandsmarken om 240 skäppor korn och motsvarande havremark, då som antytt denna kornmark ej kan komma ifråga.

Enligt de båda första likheterna är 4 skäppor korn = 5 skäppor havre, men enligt den sista likheten går 2 skäppor korn på 5 tolvmyningsskäppor havre. I de två första fallen är kornet värt mindre i förhållande till havren eller havren värd mera i förhållande till kornet, än vad händelsen var i Västergötland, i det sista fallet är läget det motsatta.

Den närmast till hands liggande slutsatsen är, att den i biskopslängden från Västergötland omnämnda havreskäppan är större än den danska tolvmyningshavreskäppan, om vi utgå från vår härövan gjorda deduktion om 288 tolvmansskäppor korn = 480 penningar »blå» = 3 mark silver valdemarsvikt. Här kan naturligtvis den invändningen göras, att man i stället för att utgå från valdemarsviktens kronovärdering av kornmarken kunnat utgå från dess värdering av havremarken. Men tillämpa vi sistnämnda metod, få vi endast, f. ö. för samtliga kända havremarker, att 1 mark havre = 2 mark silver, valdemarsvikt, troyesvikt och jyllandsvikt alltefter lokalen. Nu kan dock inte samtliga havremarker komma ifråga vid en mark- (eller pund-) räkning om 240 penningar på enheten. Vi ha ju, enligt biskopslängden, 5 skeppor havre = 5 penningar »blå». Havremarkerna om 288 aabo- eller settingskäppor få uteslutas. De återstående havremarkerna bestå av 240 settingskäppor eller 480 tolvmyningsskäppor och äro båda värderade till 2 mark silver valdemarsvikt. Detta ger oss:

240 settingskäppor havre = 240 penningar »blå» = 2 mark silver valdemarsvikt,

samt

480 tolvmyningsskäppor havre = 480 penningar blå = 2 mark silver valdemarsvikt.

Men låt oss gå vidare. Den sistnämnda likheten kunna vi utveckla till:

¹ Runquist, a. a., s. 100.

2 mark silver valdemarsvikt = 240 penningar »blå» = 240
 settingskäppor havre = 144 settingskäppor korn = 438,46
 gram silver.

Detta skulle betyda en kornmark om 288 settingskäppor = 4 mark silver valdemarsvikt. Emellertid är denna relation inte möjlig, ty mot en kornmark bestående av settingskäppor svarar roskildevikt och inte valdemarsvikt. Konsekvensen härav blir, att en havremark på 240 settingskäppor måste utslutas i vårt fall. Endast en havremark på tolvmyningsskäppor kan bli föremål för vår fortsatta diskussion. Vi ha alltså enligt den förut anförda likheten 480 tolvmyningsskäppor havre = 480 penningar »blå» = 2 mark silver valdemarsvikt. Eller 240 penningar »blå» = 1 »mark blå» = 1 mark silver valdemarsvikt. Men att penningar av denna silvermark i en västgötsk källa från 1100-talet skulle kallas »blå», förefaller lika orimligt som oförklarligt. Mark silver valdemarsvikt kan det näppeligen vara fråga om i biskopslängden, och vi kunna därför utsluta eventualiteten av att använda värderingen av den återstående danska havremarken såsom utgångspunkt för våra beräkningar. Kronovärderingen av kornmarken om 288 tolvmansskäppor = 1 pund »blå» ger alltså det bästa resultatet. Att detta drar med sig som konsekvens, att havreskäppan i 1100-talets Västergötland måste vara större än tolvmyningshavreskäppan i Danmark (närmare bestämt 1 1/2 gånger så stor), torde inte utgöra någon starkare invändning mot vårt resultat i övrigt.

IV.

Problemet är nu, hur man skall finna en tänkbar förklaring till att den storhet, vilken vi här deducerat som en libra eller ett pund, i källan benämnes »blå» eller rätteligen »bla».¹ Låt oss se på den allmänna kulturella situationen. Under 1100-talet var, som bekant, förbindelsen mellan kyrkan i Västsverige och Väst-europa stark. Det kan vara av intresse att i detta sammanhang — vi behandla ju en kyrklig angelägenhet — erinra om att den förste svenske ärkebiskopen blev invigd till sitt ämbete i stiftsstadens i närheten av Paris just vid 1100-talets mitt.² Och vidare har påvisats, att Skaras synodalstatut i betydande utsträckning går tillbaka dels till en statut som tillskrives Parisbiskopen Odo de Sully (1196—1208) och dels till statuter från stiftsstadens Meaux nordöst om Paris och från Corbie (i Amiens stift) — överensstäm-

¹ Ordet *bla* finns inte upptaget i Söderwalls ordbok över det medeltida svenska språket.

² Lauritz Weibull: Skånes kyrka från äldsta tid till Jacob Erlandsens död 1274; Lunds domkyrkas historia I, s. 238.

meler som mer eller mindre har kunnat iakttagas också ifråga om ett par andra svenska synodalstatuter, låt vara från något senare tid.¹ Även den svenska kyrkans ekonomiska relationer till Västeuropa och speciellt till Frankrike torde ha varit intima. Det framgår bl. a. av det välbekanta faktum, att utländska myntsorter under medeltiden cirkulerade i stort antal i vårt land och att utländska penningvikter användes vid kommersiella uppgörelser. I vårt medeltida urkundsmaterial påträffas ofta uttryck av typen »libra turonensis», »pondus trecense» och »pondus avionense». Kanske är uttrycket »pænninghæ bla» av liknande art?

Det är därför naturligt att vända sig till Västeuropas ekonomiska centrum på 1100-talet och där söka efter nyckeln till vårt problem. Som bekant låg västra Europas kommersiella medelpunkt under de första århundradena efter år 1000 på det vittomskrivna slättland, som alltsedan romartiden bär namnet Campania, Champagne. Floderna och landsvägarna, som än följas åt, än korsa varandra, ha gjort Champagne till »un pays de perpétuelle circulation parcouru par les peuples migrants, par les pèlerins, les marchands et les soldats, tour à tour ravagé par les invasions et enrichi par le commerce».² De ha skapat en bred kontaktzon mellan söder och norr och, inte minst, mellan de franska och tyska kulturområdena. Förbindelsepunkterna ha därvid i synnerhet varit städerna — Troyes, Reims, Meaux, Provins m. fl. — där sedan gammalt de internationellt berömda Champagne-mässorna höllos. Länsherrarna i Champagneområdet befrämjade kraftigt mässorna på 1000- och 1100-talen genom att metodiskt och smidigt utnyttja de föreliggande geografiska och kommersiella förhållandena på ett sätt, som vittnar om en målmedveten strävan att genomföra en god ekonomisk organisation.

Av stort intresse för vårt ämne är, vem som var herre över denna särskilt i ekonomiskt hänseende så betydelsefulla landsdel. Grevarna av Champagne voro sedan 1019 medlemmar av den ryktbara furstesläkt, vars första mera bemärkte stamfader bar namnet Thibaut och var greve av Blésois (sedan 924), Chartres, Beauvais, Meaux och Provins. Husets besittningar — som ibland voro uppdelade på de båda äldsta bröderna — höllos under långa perioder hopsamlade på en enda hand. År 1125 kunde sålunda Thibaut IV (dotterson till Vilhelm erövraren och broder till Stefan av Blois) genom arv återförena dynastiens samtliga län. Han blev härigenom i likhet med de av hans förfäder, vilka ensamma styrte dessa stora områden, en mycket mäktig man, som kunde göra politiska och militära framstötter i olika riktningar. Det var inte

¹ Sigurd Kroon: Det svenska prästmötet under medeltiden, s. 32 f.

² René Crozet: Histoire de Champagne, s. 6 f.

enbart smicker, när en krönika kallade honom »den främste mannen i riket näst konungen». Furstehusets stamsäte var — ända till Thibaut IV:s död år 1152 — grevskapet Blésois (med Chartres). Det var först under senare hälften av 1100-talet, som ättens huvudman flyttade sitt residens till Champagne. Och det var först då, som han började kalla sig greve av Champagne. Thibaut IV skrev sig däremot, väl att märka, nästan undantagslöst »Blesensis comes», greve av Blois — på 1100-talet förvanskades namnet Blésois definitivt till Blois.¹

I den ekonomiska politik, som greverna av huset Blois förde, spelade mynthusen stor roll — det var av särskilt stor vikt för mässorna i Champagne att ett gott mynt tillhandahölls i tillräcklig omfattning. Bloisgrevarna ägde åtskilliga betydande myntorter; till de främsta hörde Provins, Troyes, Meaux, Sanscerre, Chartres och Blois, vilka lågo i en båge söder och öster om Ile-de-France. I de sistnämnda städerna slogos från och med senare delen av 900-talet denarar eller penningar av den stiliserade typ, som kallats chinonais efter Chinon (som låg i närheten av Tours, vilken stad i likhet med Chinon tidvis också tillhört grevarna av Blois). I förbigående kan här nämnas, att den högsta kända vikten på det i Blois slagna grevliga myntet befunnits vara 1,36 gram,² vilket är praktiskt taget identiskt med en romersk denar enligt förhållandet $\frac{328,85}{240} = 1,37$ gram, ett förhållande som tyder på att ett romerskt pund varit utgångspunkten för myntningen i Blois. Den viktigaste myntorten för grevarna av Blois och Champagne blev emellertid ej Blois, ej heller det i penninghistoriskt hänseende ryktbara Troyes — Tours hade gått förlorat till greven av Anjou redan vid mitten av 1000-talet — utan den i många hänseenden ytterst betydelsefulla staden Provins³ i Sens' biskopsstift. Dit koncentrerades efterhand större delen av den för Champagnemässorna avsedda mynttillverkningen, varvid det slagna myntet dock kunde förses med namnet på någon annan av Bloisgrevarnas myntorter såsom ursprungsbeteckning. Det första Provinsmynt, som uttryckligen bar Bloisgrevarnas namn, hade till upphovsman Thibaut IV (1125—52), »Blesensis comes».⁴

Om myntningsgrunden för 1100-talets Provinsmynt är veter-

¹ Framställningen bygger på H. D'Arbois de Jubainville: *Histoire des ducs et des comtes de Champagne*, Tomes I—VI; Eugène Pépin: *Histoire de Touraine*, samt Crozet, a. a.

² Blanchet & Dieudonné, a. a., tome IV (*Monnaies féodales françaises*), s. 315.

³ D'Arbois de Jubainville, a. a., tome IV: 2, s. 759 ff.

⁴ Blanchet & Dieudonné, a. a., tome IV, s. 133.

ligen ingenting bekant. Det går emellertid att beräkna densamma. Enligt ett par notiser från Ludvig VI:s och Ludvig VII:s tid var vid mitten av 1100-talet 1 Parispund i värde = 25 francs och 1 Provinspund = 21 francs 68 centimes.¹ Detta ger oss förhållandet $\frac{21,68}{25,00} = \frac{86,72}{100,00}$, vilket är ytterst nära $\frac{88,88}{100,00}$, som i allmänt bråk blir = $\frac{8}{9}$. Men $\frac{8}{9}$ av Parispundets vikt, 369,96 gram, ger till resultat 328,85 gram. Som synes är det mycket som talar för att åtminstone huvudparten av de mynt, vilka slogs av grevarna av Blois, baserades på det romerska pundet om 328,85 gram.

V.

Att de av Bloisgrevarna för Champagnemässorna myntade penningarna kunnat dyka upp som »penningar blå» i en notis från mitten av 1100-talet i en biskopslängd över Skara stift i Västergötland, torde i betraktande av den härovan lämnade redogörelsen inte vara ägnat att förvåna. Vi ha funnit, dels att »penningar blå» varit baserade på ett romerskt pund om 328,85 gram och dels att det mynt, vilket slogs av Bloisgrevarna, varit baserat på samma pund. Det kan därför knappast vara något tvivel om, att uttrycket »pænningæ bla» bör tolkas i likhet med de förut omnämnda uttrycken »libra turonensis» o. s. v., fast i försvenskad form. Av intresse i detta sammanhang är, att vid den tid, då Blésois förvandlas till Blois, heter »blå» på franska *bloi*, *blai*, *blou*.² Men huruvida »bla» i handskriften är en direkt förvanskning av ett ursprungligt Blois eller om det är en genomförd översättning enligt serien *les deniers de Blois = les deniers blois = penningar blå*, kan måhända inte avgöras. Det inre sammanhanget torde inte desto mindre vara obestriddigt.

Under alla omständigheter har vår utredning lämnat otvetydiga bevis för, att penningar »bla» inte varit, såsom man trott, något dåligt, starkt kopparhaltigt mynt utan en värdefull internationell värdemätare, som en biskop i Västergötland mycket väl kunde använda som bas för en uppbörd i stället för (»fore þy») det cirkulerande myntet, som var deprecierat. En följd härav blir, att Hans Hildebrands tolkning av textpartiet om penningar blå såsom ett senare inskott inte kan godtagas. Källans myntuppgift kan inte

¹ D'Arbois de Jubainville, a. a., tome III, s. 247 f.

² Frédéric Godefroy: Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IX:e au XV:e siècle. — Om uttalsförskjutningarna se Bertil Malmberg: Ancien français *blou*, *bloi*, *pou*, *poi* et questions connexes (Roman, Forsch. 58, s. 8—17).

tolkas som ett dåligt mynt och alltså inte heller dateras till den tid, då sådant präglades i Sverige. Det enda, man möjligen skulle kunna rubricera som inskott från en senare tid, vore raden: »förty då gingo erpenningar över allt Götaland». I så fall förutsätter man dock, att erpenningar (i betydelsen starkt kopparhaltiga penningar) inte funnits i Götaland under årtiondena kring 1100-talets mitt. Sant är också, att några dylika penningar inte påträffats i myntfynden. Men detta säger likväl ingenting med säkerhet, all den stund man inte lade ner alltför mindervärdiga mynt i skattgömmorna — det var det värdefulla myntet som tesauerades. Följaktligen måste fyndfrekvensen ifråga om »kopparpengar» från 1100-talet vara mycket liten, vartill kommer, att dessa varit mindre motståndskraftiga mot tidens förstörande inverningar än penningar av någorlunda rent silver. Påpekas må, att »erpenningar» synas ha förekommit i Frankrike under 1100-talets förra hälft, närmare bestämt i den kungliga domänen (Ile-de-France), d. v. s. i Blois-Chartres-Champagneområdet omedelbara närhet. I krönikan från Saint Maixant klagades det år 1103: »Fuit magna tribulatio, et nummi argentei pro æreis mutati et facti sunt», en klagan som upprepades både år 1112 och år 1120,¹

»Pænningæ bla» vittnar sålunda, där det står i Västgötalagens biskopslängd, oförtydligt om förbindelserna mellan vårt land och tidens kommersiella och kulturella centra i grevskapen kring Paris. I betraktande av hur tunnsått vårt källmaterial är ifråga om 1100-talets svenska historia, torde detta resultat inte vara utan intresse.

Oscar Bjurling.

¹ Klarläggandet av att penningar blå inte varit ett försämrat mindervärdigt mynt, omöjliggör den datering av Skaradomens invigning, som Beckman velat fastställa. Under uppgift att det var danskt mynt, som kurserade i Västergötland och att detta mynt snabbt försämrades under det s. k. inbördeskriget 1147—1157 (kongekrigen), fann han det uppenbart, att det inte var fråga om »ett sådant osedvanligt häftigt fall i penningens värde» i biskopslängdens text. »Beslutet om skatten till Skara kyrka (biskopen) är», yttrar han, »äldre än nämnda tioårsperiods slut. Tiden för Skara första stenkyrkas vigning kan alltså sättas mycket nära år 1145, då vigningen av Lunds domkyrka skedde» (Beckman: Ur vår äldsta bok, s. 56—57). Den omständigheten, att penningar blå sakna allt samband med den förutsatta danska myntförsämringen, tillintetgör emellertid denna argumentering. Skaradomens invigningsdatum får fastställas från helt andra utgångspunkter.

² Engel & Serrure, *Traité de numismatique du Moyen âge*, tome II, s. 361—363.